

The Demeter logo is positioned at the top center of the page. It consists of the word "demeter" in a white, lowercase, sans-serif font, set against a solid orange rectangular background. A thin green horizontal line runs beneath the orange background.

demeter

DEMETER MONITOR 2020/2021

#CIJFERS, TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE BIODYNAMISCHE
VOEDSELKETEN #BIODYNAMISCH BOEREN VOOR HET KLIMAAT

HOE KRIJG JE HET DEMETER KEURMERK?

Normen en richtlijnen

Stichting Demeter verzorgt de certificering van het Demeter keurmerk. De Biodynamic Federation Demeter International stelt de normen en richtlijnen op hoofdlijnen vast en vervolgens bepaalt de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) van Stichting Demeter hoe die regels in Nederland en Vlaanderen worden geïnterpreteerd. Ook kan de DVC zelf aanvullende voorwaarden opstellen, passend bij de Nederlands-Vlaamse situatie. De optimale verzorging van levenskrachten vormt hierbij het uitgangspunt, zowel in de landbouw als in de verwerking. De richtlijnen en normen van het Demeter keurmerk zijn continu in ontwikkeling om zo goed mogelijk in te kunnen spelen op vragen vanuit de (internationale) praktijk en vanuit de samenleving.

Licentie

Wanneer een bedrijf een licentie aanvraagt, gaat Stichting Demeter er op bezoek. Daarna vindt de beoordeling plaats door de Demeter Licentie Commissie (DLC). Na het verkrijgen van een licentie volgen er jaarlijkse, onafhankelijke controles vanuit geaccrediteerde controleorganisaties. Wanneer inspecteurs afwijkingen rapporteren, worden die besproken in de DLC en wordt beslist of bedrijven wel of geen certificaat krijgen. De DLC kan ook ontheffingen afgeven en sancties opleggen, waaronder boetes. Bij ernstige en aanhoudende overtredingen raakt het bedrijf zijn licentie kwijt en dus het recht om het keurmerk te voeren.

DEMETER KERNWAARDEN

#LEVENDE BODEM

- Bemesting gericht op evenwicht (max. 112 kg N/ha)
- Verbod op stomen van de grond
- Geen gangbare (drijf)mest
- Ruime vruchtwisseling en toepassing van groenbemesting

#INTEGRITEIT VAN DIEREN

- Verbod op onthoornen en knippen van snavels en staarten
- 2 hanen per 100 hennen
- Verbod op extreme vleesrassen
- Verbod op reproductie via embryotransplantatie

#DIERENWELZIJN

- Verplichte weidegang

- Max. 5 leghennen per m² leefoppervlakte
- Hele granen voor kippen

#LEVENSKRACHT

- Toepassing van preparaten
- Minimaal 10% van het areaal voor natuur & biodiversiteit
- 100% biologisch voer en gebruik van biologisch stro
- Bedrijfseigen voer en melk
- Bedrijfseigen mest of door samenwerking met partnerbedrijf
- GGO-vrij (ook vrij van protoplastfusie, een GGO-verwante veredelingsstechniek die binnen de biologische normen wel is toegestaan)

#VERWERKING

- Van de ingrediënten is 90% van Demeter-kwaliteit, tenzij expliciet anders vermeld
- Verpakkingsmateriaal van PVC of met nanodeeltjes is verboden en aluminium dient te worden vermeden
- Verpakkingen worden beoordeeld op milieu- en kwaliteitsaspecten
- Als geur- en smaakstoffen zijn alleen kruiden, specerijen en pure extracten toegestaan
- Conservering op basis van nitriet, citroenzuur en ascorbinezuur (vitamine C) is niet toegestaan

- Melk mag niet worden gehomogeniseerd
- Het gebruik van een magnetron is niet toegestaan
- Beperkingen in het gebruik van proceshulpstoffen zoals anti-schuimmiddelen
- Beperkingen in toegestane zoetstoffen
- Gebruik van ethyleengas in opslagruimten voor het rijpen van groenten is niet toegestaan

Een volledig overzicht van normen en richtlijnen staat in het Handboek Demeter Voorwaarden, te downloaden via stichtingdemeter.nl

COLOFON

De Demeter Monitor 2020-2021 is een uitgave van Stichting Demeter, BD-Vereniging, Stichting BD Grondbeheer, Aeres Warmonderhof en Stichting Kraaybeekerhof.

September 2021

Redactie: Bert van Ruitenbeek (hoofdredacteur), Ellen Winkel (eindredacteur)

Tekst: Annelijn Steenbruggen (p17), Kitty Peetoom (p18), Jorna Kniese (p19), Ellen Winkel (overig)

Research data: Eric Brendel (IBISsoft)
Fotografie: Stichting Demeter (p15), Warmonderhof (p18), Kraaybeekerhof (p19), Wieneke Wolthuis (p 16), Shutterstock (p2/20), Annelijn Steenbruggen (coverfoto en overig)

Vormgeving: Gerda Peters, Fingerprint

Copyrights: Vermeld bij overname van gegevens uit deze uitgave de bron: Demeter Monitor 2020-2021.

Bronnen en disclaimer: De cijfers van landbouw, handel en verwerking zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld uit de database van Stichting Demeter, waarin de gegevens van de licentiehouders zijn opgeslagen, en de database van Demeter Internationaal. Andere bronnen zijn Skal, CBS, Bionext en Federatie Landbouw en Zorg. Aan de cijfers in deze Demeter Monitor kunnen geen rechten worden ontleend.

Deze Demeter Monitor is mede mogelijk gemaakt door Triodos Bank

Triodos Bank

demeter

DEMETER is sinds 1928 het internationale keurmerk voor producten uit de biodynamische (BD) landbouw. Een holistische benadering staat hierbij centraal. Biodynamische landbouw gaat verder dan 'gewoon biologisch': de Demeter normen en richtlijnen vormen een aanvulling op de Europese wetgeving voor biologische landbouw.

4 Demeter landbouw in cijfers

8 Demeter handel en verwerking

10 Overzicht van boerderijen en handels- en verwerkingsbedrijven

12 Biodynamische organisaties

14 Stichting Demeter

16 BD-Vereniging

17 BD Grondbeheer

18 Aeres Warmonderhof

19 Kraaybeekerhof

DEMETER LANDBOUW IN CIJFERS

Het aantal Demeter boerderijen in Nederland steeg in 2020 van 143 naar 152 en het areaal groeide met 11% naar 8730 hectare. Het gemiddelde areaal per bedrijf is 57 hectare.

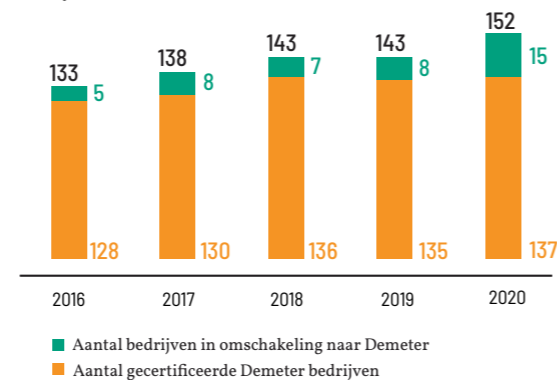
Twaalf nieuwe land- en tuinbouwbedrijven meldten zich in 2020 aan bij Stichting Demeter en drie bedrijven zeiden hun licentie op. Daarmee groeide het aantal biodynamische boerderijen (gecertificeerde bedrijven en aspiranten samen) naar 152 (zie figuur 1.1), een groei van 14% over de afgelopen 4 jaar. Aspiranten zijn bedrijven die zich nieuw bij Stichting Demeter hebben aangesloten en nog niet aan alle voorwaarden voldoen. Hun producten krijgen nog niet het Demeter merk. Meestal krijgen ze na ongeveer een jaar hun certificaat. Een overzicht van alle boerderijen vind je op pagina 10.

In de afgelopen vier jaar steeg het areaal met 35% naar 8730 hectare (zie figuur 1.2). In 2020 kwam er 878 hectare bij, deels van de nieuwkomers en deels van boerderijen die zijn uitgebreid. De 1.100 hectares van een Demeter veehouder die pony's en Schotse hooglanders laat grazen in een natuurgebied in de duinen, zijn niet meegeteld in deze cijfers. Het gemiddelde oppervlak groeide in 2020 naar 57 hectare, een stijging van 18% sinds 2016 (zie figuur 1.3). Ter vergelijking: een biologisch bedrijf was in 2020 gemiddeld 38 hectare en een gangbaar bedrijf 34 hectare.

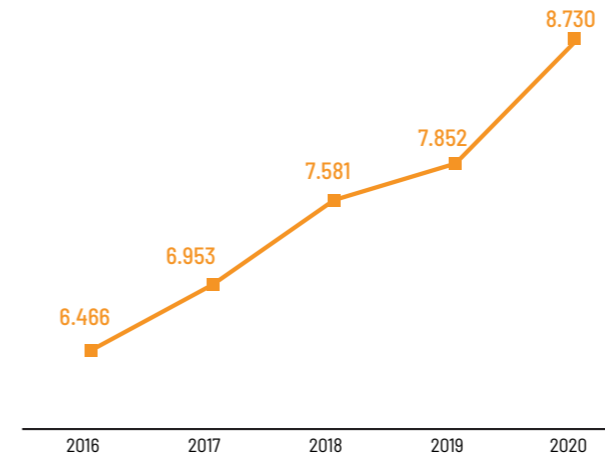
De peildatum van de cijfers in deze monitor is 31 december 2020. Waar in de figuren 2020 staat, wordt 31 december 2020 bedoeld. In deze monitor zijn actualiteiten meegenomen van 1 juli 2020 tot 1 juli van 2021

Flevoland is de provincie met verreweg het grootste Demeter areaal: er zijn 23 bedrijven die gemiddeld 106 hectare bewerken, samen 2446 hectare (zie figuur 1.4). Friesland staat met 1067 hectare op de tweede plaats (in 2019 nog op de vierde plaats). Het areaal steeg daar in 2020 met 250 hectare. Ook in Zeeland steeg het areaal fors met bijna 200 naar 612 hectare.

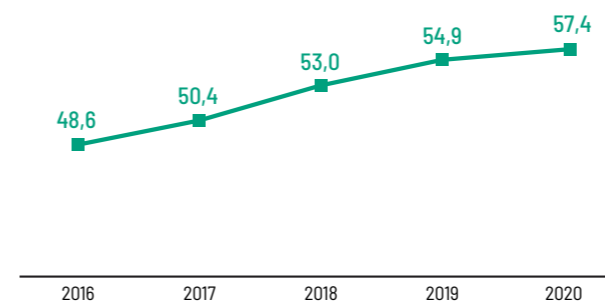
Biodynamische boerderijen hebben naast het Demeter keurmerk ook altijd het biologisch keurmerk. Het totale biologische areaal inclusief land in omschakeling was in 2020 79.664 hectare (bron: Skal). Hiervan wordt 11% door biodynamische boeren bewerkt (zie figuur 1.5). Van de totale oppervlakte Nederlandse landbouwgrond (1.814.4518 ha, bron: CBS) is 4,4% biologisch of in omschakeling en 0,5% van het totale areaal is (aspirant) Demeter. In bio-provincie Flevoland is 15% van het totale landbouwareaal biologisch en 2,7% biodynamisch. Van het biologisch areaal in de Flevopolder is 19% biodynamisch.

Figuur 1.1 Gecertificeerde Demeter landbouwbedrijven en aspiranten in Nederland

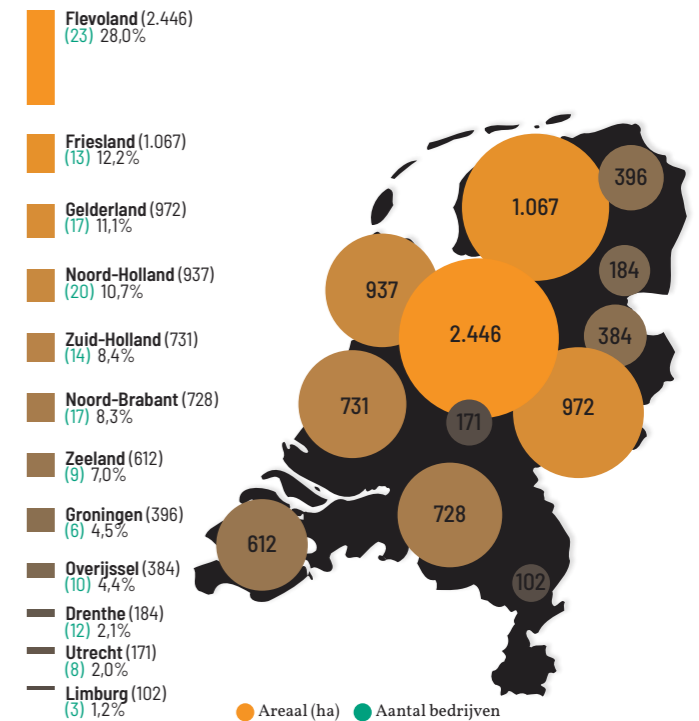

Figuur 1.2 Areaal (ha) van Demeter bedrijven inclusief aspiranten in Nederland

Figuur 1.3 Gemiddeld areaal (ha) per Demeter bedrijf inclusief aspiranten in Nederland

Van het biologisch areaal is 11% biodynamisch. In Flevoland is dat 19%

Figuur 1.4 Areaal (ha) en aantal Demeter bedrijven inclusief aspiranten per provincie eind 2020

Demeter is een internationale beweging met 6500 boerderijen op 220.000 hectare in 65 landen op alle continenten

Zorglandbouw heeft zich halverwege de vorige eeuw ontwikkeld vanuit de antroposofische gehandicaptenzorg. In therapeutische woonwerkgemeenschappen werkten bewoners onder andere mee in de tuin en bij de verzorging van de dieren. Vanaf de jaren 70 groeide het aantal boerderijen dat zorg aanbood, aanvankelijk vooral biodynamische, later ook andere. In 1998 waren er 75 zorgboerderijen, in 2003 400 en nu zijn er ruim 1100 zorgboerderijen (ook gangbaar en bio), waarvan 31 biodynamisch (zie figuur 1.6). Een op de vijf biodynamische boerderijen is een zorgboerderij.

Demeter in Vlaanderen

België heeft geen eigen organisatie voor de certificering van biodynamische bedrijven, daarom richt Stichting Demeter zich ook op Vlaanderen. In 2020 is er één Demeter bedrijf bijgekomen (zie figuur 1.7). De zes bedrijven bewerken samen 72 hectare, gemiddeld 12 hectare per bedrijf. Alle Vlaamse Demeter bedrijven hebben rechtstreeks contact met de consument via boerderijwinkels, markten en/of bezorgsystemen. Meerdere – consumentgerichte – biologisch gecertificeerde bedrijven laten zich wel door de biodynamische visie inspireren, maar hebben (nog) geen Demeter keurmerk aangevraagd. De bekendheid van Demeter in Vlaanderen is gering en bijgevolg ook de wens om zich in de winkel met Demeter te profileren, wanneer de producten rechtstreeks naar de consument gaan. In Vlaanderen zijn twee groepen Collegiale Toetsing actief (zie pag 15) waaraan ook boeren meedoen die niet bij Stichting Demeter zijn aangesloten.

Landwijzer, het opleidingscentrum voor bio(dynamische) landbouw, inspireert via haar beroepsopleiding, cursussen en andere activiteiten velen om met biodynamisch aan de slag te gaan.

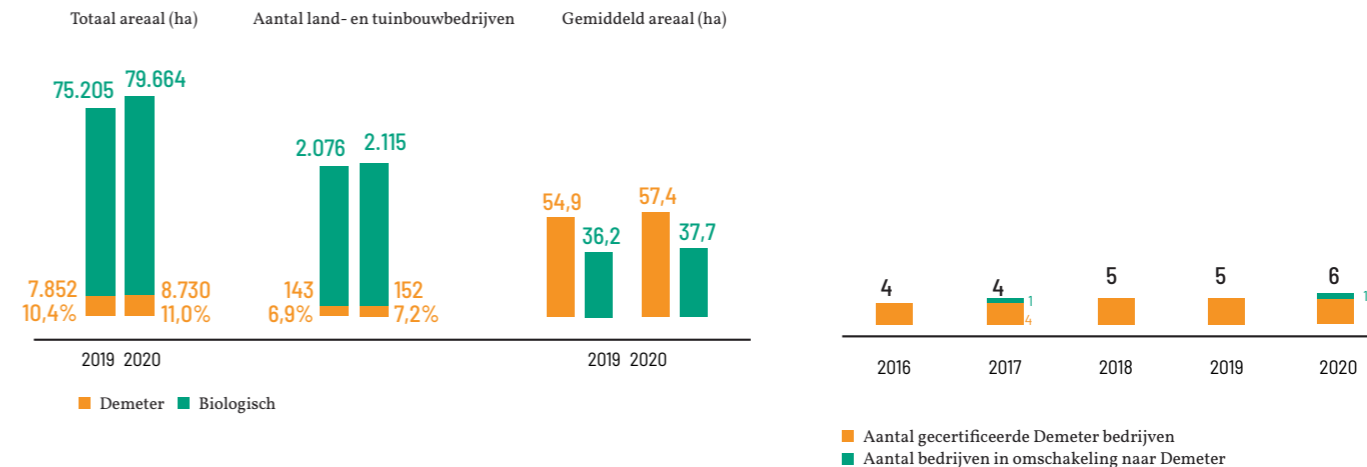
Demeter internationaal

Demeter is een internationale beweging met 6500 boerderijen (aspiranten niet meegeteld) en 1100 handels- en verwerkingsbedrijven in 65 landen op alle continenten. Wereldwijd gaat het om ruim 220.000 hectare eind 2020 (zie figuur 1.8). Het gemiddelde oppervlak per bedrijf is 34 hectare. Sinds 2010 is het Demeter areaal met 57% toegenomen; sinds 2019 met 15%. Vooral de productie van fruit (in het bijzonder bananen) en wijn is sterk gegroeid. Er zijn meer dan 1000 biodynamische wijngaarden in 22 landen.

Er zijn biodynamische organisaties in 36 landen. Zij werken samen in de Biodynamic Federation Demeter International (BFDI). Aspiranten en licentiehouders in overige landen staan rechtstreeks onder controle bij de Internationale Certificeringsorganisatie (ICO) van BFDI.

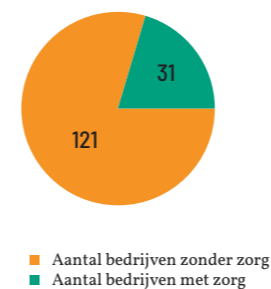
Jaarlijks ontmoeten alle landen die lid zijn elkaar tijdens de Members Assembly, die in 2020 en 2021 geheel online plaatsvond. Daar bespreken ze nieuwe ontwikkelingen en maken afspraken over bijvoorbeeld aanvullende normen.

Elk jaar vindt in Dornach een internationale biodynamische landbouwconferentie plaats. De online editie van 2021 richtte zich op de rol die de landbouw kan spelen om klimaatverandering tegen te gaan. Er deden 1200 mensen uit 63 landen aan mee.

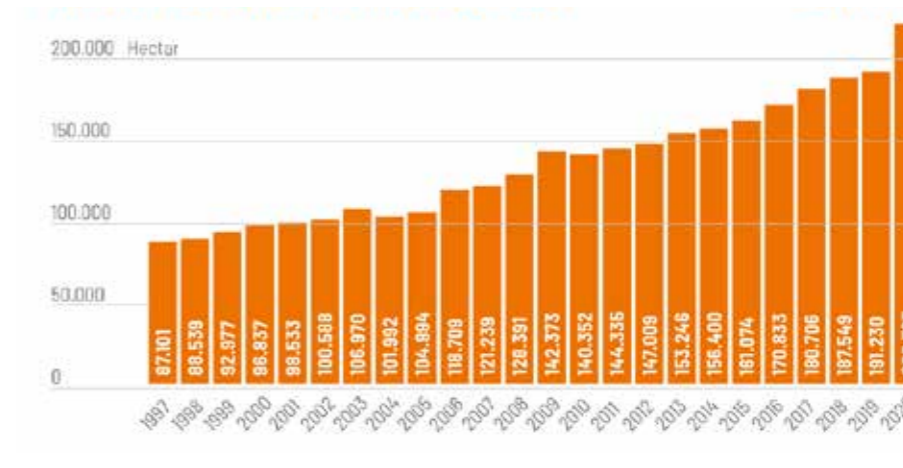

Figuur 1.5 Aandeel van Demeter binnen de totale biologische land- en tuinbouw in Nederland

Figuur 1.7 Aantal Demeter landbouwbedrijven in Vlaanderen

Figuur 1.6 Het aandeel zorgboerderijen van alle biodynamische bedrijven in Nederland eind 2020

Figuur 1.8 De ontwikkeling van het wereldwijde Demeter areaal (ha), aspiranten niet meegeteld. In deze figuur zijn aspiranten niet meegeteld; in de andere figuren in deze Monitor wel. (Bron: Biodynamic Federation Demeter International)

DEMETER HANDEL EN VERWERKING

Het aantal Demeter handels- en verwerkingsbedrijven in Nederland en Vlaanderen groeide in 2020 van 87 naar 97. Nieuw zijn de 'ontwikkelgesprekken' binnen bedrijven over de biodynamische idealen.

Stichting Demeter heeft in 2020 12 nieuwe licenties uitgegeven aan handels- en verwerkingsbedrijven. Daarnaast vielen twee bedrijven af. Zo groeide het aantal van 87 naar 97 (zie figuur 2.1), een stijging van 46% sinds 2016. Hiervan zijn acht bedrijven in Vlaanderen gevestigd. Namen van alle bedrijven staan op pagina 11.

Naast handels- en verwerkingsbedrijven zijn er ook boerderijverwerkers die bijvoorbeeld ijs maken of kruiden drogen. Eind 2020 waren er 35 boerderijverwerkers, één meer dan vorig jaar.

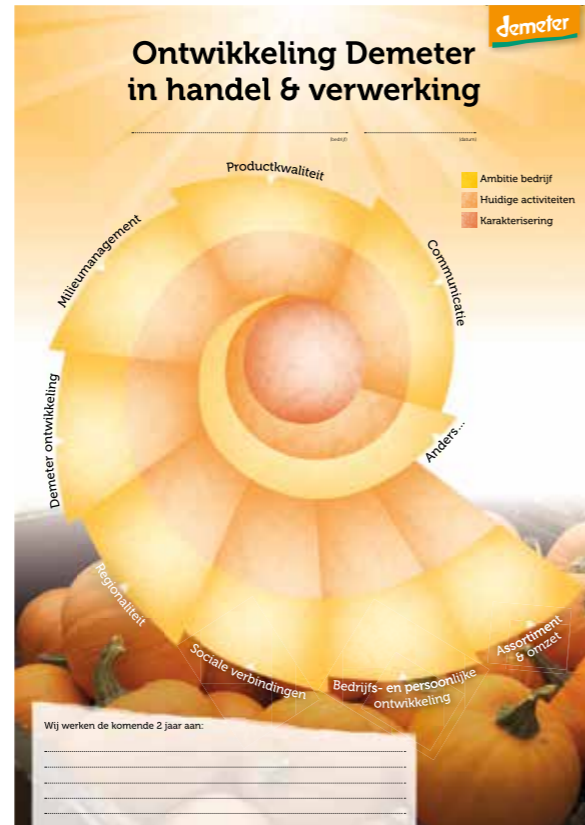
Alle Demeter licentiehouders hebben ook een biologische licentie. Eind 2020 stonden in Nederland bij Skal 3255 (boerderij)verwerkers geregistreerd (zie figuur 2.2). Van deze bedrijven heeft 3,8% ook een Demeter licentie.

Naast licentiehouders zijn er ook ruim 50 loon- en contractbedrijven, die diensten verlenen aan licentiehouders. Zij persen bijvoorbeeld sap voor een boer of bewaren bananen in een rijpingscel voor een handelsbedrijf. Ze hebben een contract met de licentiehouder, maar hebben zelf geen Demeter licentie. Wel worden ze door Stichting Demeter gecontroleerd.

Werken aan ontwikkeling

In april 2020 zijn de 'Distributievoorwaarden' in werking getreden. Een handelsbedrijf dat Demeter producten verkoopt dient zich actief met de uitgangspunten en de ontwikkeling van Demeter te verbinden en zich in te zetten voor onder andere eerlijke sociaaleconomische verhoudingen en duurzame ontwikkeling. Wie licentiehouder wil worden moet aantonen dat hij ervaring heeft met biologisch. Bij retail moet het aandeel van biologisch in

de omzet hoger zijn dan het landelijk gemiddelde. Onderdeel van de distributievoorwaarden zijn de 'Ontwikkelingsgesprekken' die vertegenwoordigers van Stichting Demeter voeren met drie tot zes medewerkers van een bedrijf. De aanpak is geïnspireerd op de Collegiale Toetsing bij boeren (zie pag 15), alleen vinden de gesprekken binnen een bedrijf plaats en niet samen met anderen, zoals bij de boeren het geval is. Op een speciaal ontwikkelde poster (zie afbeelding)

In 2021 is een poster ontwikkeld als ondersteuning bij de nieuwe ontwikkelingsgesprekken met handelaren en verwerkers

(ding) worden ambities en aandachtspunten vermeld. De gesprekken zijn in 2020 van start gegaan en leiden duidelijk tot meer aandacht en betrokkenheid bij Demeter in de top van de bedrijven. De cursus die Demeter aanbiedt aan handelaren en verwerkers voorziet in een behoefte. Nederland loopt met deze aanpak internationaal voorop. Bij de Members Assembly in juni 2021 hadden veel landen interesse om een vergelijkbare gespreksvorm te ontwikkelen.

Omzet groeit fors

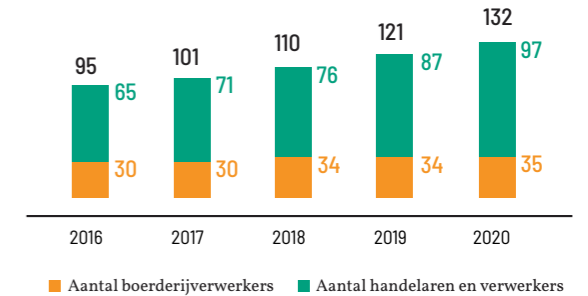
De invloed van corona is goed zichtbaar in de omzet van boerderijverwerkers: die steeg in een jaar tijd met 28% naar 3,2 miljoen euro (zie figuur 2.3). Boerderijwinkels konden veel nieuwe klanten verwelkomen. Ook de omzet van handelaren en verwerkers steeg enigszins. Bij deze cijfers wordt alleen de omzet meegeteld die de licentiehouders zelf verwerken of (opnieuw) verpakken. Sinds vorig jaar geven handelaren en verwerkers ook door wat zij, naast bovengenoemde omzet, aan Demeter producten verhandelen. Dit steeg van 39 miljoen in 2019 naar 47 miljoen in 2020. Corona, een sterke vraag naar Demeter producten uit Duitsland en de extra aandacht via de You Will Grow campagne hebben aan deze sterke groei bijgedragen. Omdat slechts twee omzetjaren bekend zijn, kun je nog niet van een trend spreken.

De totale consumentenbestedingen aan Demeter producten liggen veel hoger en kunnen globaal worden ingeschat op 10% van de bestedingen aan biologische producten (1,6 miljard in 2019), dus 160 miljoen euro.

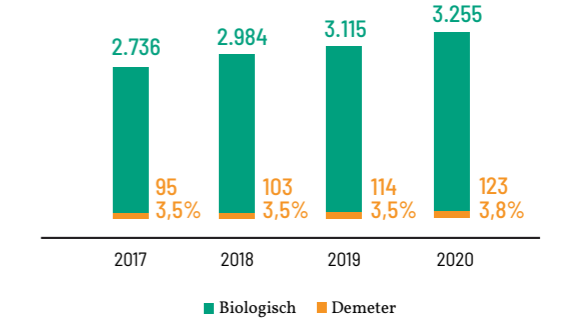
Uitleg bij de omzetcijfers

Let op: figuur 2.3 toont alleen de omzet van producten die in Nederland zijn gecertificeerd, dus omzet van verwerkte en (her)verpakte producten. Deze cijfers zijn niet vergelijkbaar met consumentenbestedingen. De grafiek laat wel zien hoe de Demeter omzet zich bij de licentiehouders ontwikkelt door de jaren heen.

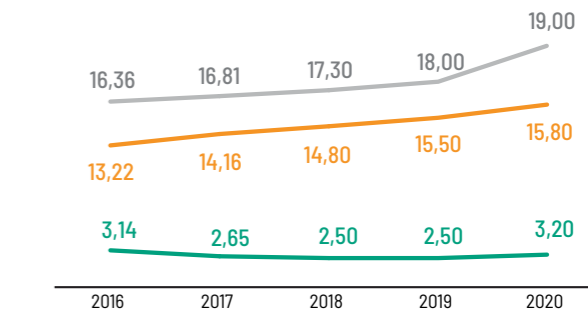
Wat in deze cijfers niet wordt meegeteld: alle onverpakte AGF, alle producten die zonder Demeter keur op de markt komen (dat gebeurt als de vraag naar Demeter onvoldoende is) en geïmporteerde producten die in het land van herkomst zijn gecertificeerd. In Nederland gecertificeerde producten die worden geëxporteerd zijn wel meegeteld.

Figuur 2.1 Aantal licentiehouders in Nederland en Vlaanderen

Figuur 2.2 Het aandeel Demeter van het totale aantal biologische handelaren en (boerderij)verwerkers in Nederland

Figuur 2.3 Omzet van bewerkte en (her)verpakte producten van Demeter handelaren, verwerkers en boerderijverwerkers in Nederland en Vlaanderen (in miljoen euro)

Biodynamische land- en tuinbouwbedrijven in Nederland en Vlaanderen Peildatum is 31 december 2020

1 De Stadshoeve, Amsterdam | 2 V.O.F. Ridammerhoeve, Amstelveen | 3 Land en Boschzigt, 's-Graveland | 4 De Stadsboerderij, Almere | 5 Mts Gerritsma Smink, Elahuisen | 6 Biologisch Fruitbedrijf Konijn, Z.O. Beemster | 7 Sonnevanc, Beemster | 8 Firma- Zijk-Melse, De Rijp | 9 J.W Rutte, Zaandam | 10 Tuinderij Moervliet | 11 Boerderij Veelust, Hensbroek | 12 De Lepelaar, St. Maarten | 13 Buitenplaats, Eenigenburg | 14 Stichting Sint Donatus, Den Burg | 15 Novalishoeve, Den Hoorn | 16 Natuurlijk Genoegen vof, Driehuizen | 17 De Noorderhoeve, Schoorl | 18 Raphaelstichting Scorlewald, Schoorl | 19 De Rodenburghoeve, Uitgeest | 20 Wkg. De Klompenhoeve, Egmond a/d Hoef | 21 C.T.M. van Swieten, Stompwijk | 22 Druivenkwekerij Nieuw Tuinzicht, Den Hoorn | 23 Van Paassen - van Balkom vof, Oude Leede | 24 Coöperatie Hoeve Biesland, Delfgauw | 25 Be-Leaf, 's-Gravenzande | 26 Weleda Nederland N.V., Zoetermeer | 27 Timpelsteed, Engwierum | 28 A. de Winter, Oostvoorne | 29 Tuinbouwbedrijf F.J.J de Koning BV, Tinte | 30 Biokwekerij Poldervaart BV, Vierpolders | 31 PC v/d Erve Biologische Akkerbouw, Goudswaard | 32 Mts. Nieuw Bonaventura, 's-Gravendeel | 33 Het Derde Erf, Soest | 34 Schoonderbeek, De Glind | 35 De Heerlijkheid Groot Weede, Hoogland | 36 De Korenbloem, Zeewolde | 37 De Zonnehoeve, Zeewolde | 38 Bakker bio, Munnekezijl | 39 A8, Doorn | 40 Landgoed Kraaybeekherhof, Driebergen | 41 Boerderij De Hondspol BV, Driebergen | 42 Tuinderij Amelis'hof, Bunnik | 43 Groentekwekerij SchalkwijkBV | 44 Thedinghsweert Zorg in Bedrijf B.V., Tiel | 45 Fruitweelde, Ingen | 46 Deeli, Ophemert | 47 Fruitbedrijf Ruissen, Varik | 48 Hoeve Catherine Elisabeth, Noordeloos | 49 Kaasboerderij Noorderlicht, Noordeloos | 50 Groenland Biologische Groentekwekerij Andel BV, Andel | 51 De Mueyehof, Nieuwerkerk | 52 C.V. Ter Linde, Oostkapelle | 53 Boomgaard Ter Linde, Oostkapelle | 54 Eindelienghe, Ritthem | 55 Meulwaeter, Kruijningen | 56 V.O.F. Fruitteeltbedrijf De Ring, Oud Sabbinge | 57 De Kromme Lepel, Bergen op Zoom | 58 Wilhelmahoeve, Anna Jacobapolder | 59 De Poshoof, Maastricht | 60 Beersche Hoeve, Oostbebers | 61 De Kraanvogel, Esbeek | 62 De Sterregaard, Hedel | 63 De Boomgaard, Zeeland | 64 J.A. Eijkelenburg, Gemert | 65 L.A.C.M van Kessel, Sint Oedenrode | 66 Saanenhof VOF, Heeze | 67 De Watertuin, Groeningen | 68 D.C.C. Schrauwen, Zevenbergen | 69 Gennepier Hoeve, Eindhoven | 70 De Hooge Weyer, Baexem | 71 Doornik Natuurakkers, Bemmel | 72 Veld en Beek, Doorwerth | 73 Blisveld, Drempt | 74 Dennehoeve, Hooghalen | 75 Boerderij Ruimzicht, Halle | 76 De Dennenkamp, Rekken | 77 De Vijfsprong, Vorden | 78 De Hooge Kamp, Beemte Broekland | 79 De Oosterwaarde, Diepenveen | 80 Keizersrande, Diepenveen | 81 Het Oude Klooster, Werkhoven | 82 De Zonnehorst, Punthorst | 83 Het Willink, Ane | 84 't Leeuweriksveld, Emmen | 85 Eko Boerderij de Lingehof, Randwijk | 86 Naoberhoeve, Echten | 87 Belle Marie, Ruinerwold | 88 Het Blauwe Huis B.V., Ruinerwold | 89 Mts. Santing Meyling, Ruinerwold | 90 De Arnica Kwekerij, Dwingeloo | 91 Overesch Ecologische Landbouw, Raalte | 92 Overkempe, De Seizoenen, Olst | 93 De Bolster biologische zaden, Epe | 94 BioNico B.V., Vorden | 95 BD-tuinderij De Stek, Lelystad | 96 De Zonneboog, Lelystad | 97 Warmonderhofstede, Dronten | 98 Warmonderhofstede BV, Dronten | 99 Mts Twisk, Dronten | 100 Het Groene Weten, Vorden | 101 Gaos, Swifterbant | 102 H.J. Westers, Biddinghuizen | 103 Melkvee bedrijf Keurentjes-Pietersma | 104 VOF Keij en van den Dries, Ens | 105 Zonnegoed, Ens | 106 Buitenbant, Bant | 107 VOF Risseeuw Jentohoeve, Schoondijke | 108 Maatschap Vos, Kraggenburg | 109 De Vrolijke Noot, Wapserveen | 110 Villa Sterrebos, Frederiksoord | 111 J.A.M. van Dam en S.M.J. van Dam-Bosman, Hattem | 112 Burdineplaats, Nes | 113 Dijkgatshoeve, Wieringerwerf | 114 Mts S en W Deinum en JM Ensing, Sondel | 115 Brandsma's Pleats, Bolsward | 116 Ekoboerderij Arink, Lievelede | 117 De Verte V.O.F., Sexbierum | 118 Gerbranda State vof, Pietersbierum | 119 Harmannahoeve, Harlingen | 120 Obio, Drachten | 121 De Kompenije, Drachtstercompagnie | 122 Hansketien, Mantinge | 123 Pluimveebedrijf Boerveenshof, Gasselternijveen | 124 Fruitful, Biddinghuizen | 125 B. Steenberg, Onnen | 126 van Zanten Biologisch Graanbedrijf/Het Geweide Hof, Garmerwolde | 127 Nieuw Bromo, Hornhuizen | 128 De Eemstuijn, Uithuizermeeden | 129 Aeres Biologisch Bedrijf B.V. | 130 Widar Fonds VZW, Merksplas | 131 Tonanzin, Haren | 132 De Blauwe Spie, Noordschote | 133 De Wassende Maan C.V., Deinze | 134 H.G.P. van Beek en A.M.L. van Beek-Besselinck, Flevoland | 135 J.A.M. Rombouts | 136 Mts Nieuwenhuizen, Biddinghuizen | 137 Maatschap A.J.G. en S.W. Westra, Dronten | 138 Fruittuinvanwest, Amsterdam | 139 CVBA De Kollebloem, Sint Lievens-Esse | 140 Kwekerij Eko-logisch, Roelofsarendsveen | 141 Mts Mooij-de Lange, Castricum | 142 Ouwendorperhoeve, Garderen | 143 Vof van der Spek, Lage Zwaluwe | 144 Pluimveebedrijf de Bruijn, Leunen | 145 Boer Brunia, Raerd | 146 Westers VOF, Zeewolde | 147 Wijngaard Dassemus, Chaam | 148 Zuurver, Buurse | 149 Veldkleur en Bio bij Bernd, Rummen | 150 Beiderwaen landbouw CV, Hoofdplaat | 151 De Regte Heijden, Riel | 152 Eureko Fruit BV, Helenaveen | 153 F.H.A. Lankhorst VOF, Nijkerk | 154 Hildegardshof, Sauwerd | 155 Horaholm Maatschap Westers, Hornhuizen | 156 Maatschap Klaas Bokma, Smallebrugge | 157 Noorderbos, Tiendeveen | 158 Saalland, Lelystad

10 DEMETER MONITOR

HANDELS- EN VERWERKINGSBEDRIJVEN MET EEN DEMETER LICENTIE IN 2020

N: nieuw in 2020 (B): België

Handelaren en verwerkers

Biofresh Belgium MV/SA | Gavere (B)
 Ets. Mandy-Mapol | Uccle (B)
 Fritz Vanlerberghe | Passendale (B)
 H3 Consulting - De Natuur keuken BV. | Schorisse N(B)
 Molens Vermeulen | Oosterzele (B)
 Noble-House NV | Brasschaat N(B)
 Thylbert bvba | Oedelem (B)
 Warmenbol cvba | Aartselaar (B)
 Aaldering Bio ui | Biddinghuizen
 Aaldering Trade BV | Biddinghuizen
 Aardappelgroothandel Jansen-Dongen BV | Tilburg
 Agrico (afd Bioselect) | Emmeloord
 Agrifirm NWE BV Apeldoorn | Apeldoorn
 AgroFair Benelux BV | Barendrecht
 Bakkerij Verbeek BV | Brummen
 BD Graan BV | Middenmeer
 BD-Totaal BV | Houten
 Beetz BV | Zeewolde
 Bidfood BV | Ede
 Bio Beta BV | Zeewolde
 Bio Freshi Produce BV | Breda
 Bio Kaas BV | Molenschot
 Bio World BV | Poeldijk
 BIO-Center ZANN | Berkel en Rodenrijs
 Bio-Freshi BV | Dongen
 Bioorganic Holland BV | Horn
 BioRey BV | Eindhoven
 BioRomeo BV | Ens
 Bolle en Bolle BV (Oxxafood) | Veenendaal N
 CIV Superunie BA | Beesd
 Coöperatie "Nautilus Organic" UA

| Emmeloord
 De Grote Kamp BV | Volkel
 De Schakel Contractteelt BV | Helmond N
 De Terp Squashpackers | Erichem
 De Traay | Lelystad
 De Woeste Grond | Sellingen N
 Deli Harmony | Hedel
 Delta Wines Nederland B.V. | Wad-dinxveen
 Do-it BV | Barneveld
 Eosta BV | Waddinxveen
 Fairtrasa Holland BV | 's-Gravenzande
 Fairtrasa Sustainable Food BV. | Garyp N
 Flevolof BV | Espel
 Fresh Way of thinking BV | Lutjebroek
 Gebr. Rademaker BV | De Hoef
 Global Organics Europe BV | Amsterdam
 Green Organics BV | Dronten
 Haganop BV | Tollebeek N
 Heegsma BV | Lemmer
 Hermus Made BV | Made
 Het Blauwe Huis BV verwerking | Ruinerwold
 Het Zonnelied | Zeewolde
 Hofweb | Biddinghuizen
 Holland Pharma | Borculo
 Hortica BV | Andijk
 ID organics | Zaandam
 IPOKI BV | Ridderkerk
 Ithaka Organic | Tiel
 J.M. Levarht & Zonen BV | De Kwakel
 Joannusmolen BV | Cuijk
 Just Organic Service & Trading BV | Hoorn
 Kaaslust BV | Oosterwolde
 Kaasmakerij Henri Willig BV | Heerenveen

Laarakker Bio BV | Well
 Maasoever Cold Store BV | Waspik
 Machandel BV | Haulerwijk
 NaNa Bio BV | Helmond
 Nature Bio Foods BV | Maasvlakte Rotterdam
 Naturelle BV | Barendrecht
 Natuurplan BV | Holten
 ODI De Dageraad BV (Aurora) | Ven-Zelderheide
 Odin Groothandel B.V. | Geldermalsen | Geldermalsen
 Oerlemans Foods Waalwijk BV | Waalwijk
 Onze Bio Slager | Breda
 Organic Flavour Company BV | Veenendaal
 Organic Goatmilk Coöperatie | Rijen N
 OTC Organics BV | Dronten
 Oud Reuchlin & Boelen BV | Zoetermeer N
 Respect4food BV | Made
 Reudink BV | Lochem
 Rossano Wijnimport | Nuenen
 Rouveen Kaasspecialiteiten | Rouveen
 Schulp vruchtensappen | Breukelen N
 SIGuRIDna | Wognum
 Sligro Food Group Nederland BV | Veghel
 Stoker Vogelaar BV | Biddinghuizen
 Top Fresh Handel BV | Kraggenburg
 Tradin | Amsterdam
 TVA Organics B.V. | Zeewolde
 Twisk Organic Trade BV | Dronten
 Udea BV | Veghel
 Van der Weijden Bio | Biddinghuizen N
 vanRijsingensource BV | Helmond

Weerribben Zuivel BV | Nederland
 WeGrowOrganic | Zeewolde
 Zonnemaire Biol. Bakkerij Ad van der Westen BV | Waspik
 Zonnespelt | Lelystad N

Boerderijverwerkers

Dijkgatshoeve, Raphaelstichting | Wieringerwerf
 Ekoboerderij Arink | Lievelede
 Nieuw Bromo / Waddenmax | Hornhuizen
 Fruitteeltbedrijf De Ring | Oud Sabbinge
 Fruitweelde BV | Ingen
 Hansketien | Mantinge
 Kaasboerderij Noorderlicht | Noordeloos
 Keizersrande | Diepenveen
 Maatschap A.J.G. en S.W. Westra | Dronten N
 Maatschap Dames en Heren Vos | Kraggenburg
 Maatschap Nieuw Bonaventura | 's Gravendeel
 Mts Twisk | Dronten
 Novalishoeve | Den Hoorn
 Ouwendorperhoeve | Garderen
 Pluimveebedrijf Boerveenshof | Gasselternijveen
 Ridammerhoeve | Amstelveen
 Saanenhof | Heeze
 Seaking Rotterdam BV (Deeli Fruits and Honey) | Ophemert
 Warmonderhofstede | Dronten
 Widar Fonds VZW | Merksplas (B)
 Zonnegoed | Ens
 Zorgboerderij De Klompenhoeve | Egmond a/d Hoef
 Zorgboerderij Naoberhoeve | Echten
 Zuurver | Buurse

BIODYNAMISCHE ORGANISATIES

Samen werken aan ontwikkeling

Vijf organisaties werken samen aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw, ieder vanuit haar eigen kwaliteiten en focus. De intentie om steeds weer nieuwe stappen te zetten zorgt voor een sector met grote veranderkracht en vernieuwende initiatieven.

Kruisbestuiving op Kraaybeekerhof

BD-Vereniging en BD Grondbeheer zijn in de eerste helft van 2021 verhuisd naar het Koetshuis op Landgoed Kraaybeekerhof. Vier van de vijf organisaties die deze Monitor maken (op Warmonderhof

na), houden nu kantoor in hetzelfde gebouw, wat uitwisseling stimuleert. Ook Stichting Herenboeren en Aardpeer zijn hier sinds 2021 gevestigd.

Eind 2020 is Coöperatie Kraaybeekerhof opgericht in samenwerking met alle partijen die gebruik maken van Kraaybeekerhof, dus organisaties die bedrijfsruimte huren, de tuinders en de beheerders van bijentuin en -stal. De Coöperatie bezit de gebouwen en BD Grondbeheer de grond. Samen zetten alle betrokkenen zich in om het biodynamische landgoed verder te ontwikkelen.

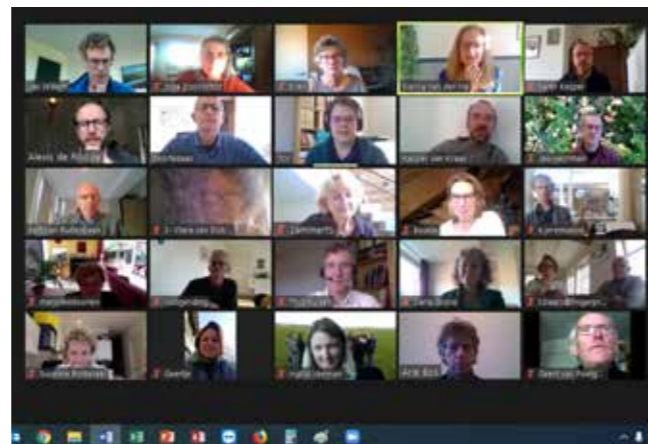
BD/Demeter webinar:

Ordenende levensprocessen achter onze gezondheid

De kippen zijn opgehokt vanwege de vogelgriep. Mensen zijn 'opgehokt' vanwege corona. Dit decor maakt het thema van het BD/Demeter webinar op 18 november 2020, de ordenende levensprocessen achter onze gezondheid, uiterst actueel.

Het webinar werd georganiseerd door Stichting Demeter in samenwerking met BD-Vereniging en Aeres Warmonderhof. Bijna 200 mensen logden in. "Wat kunnen we als biodynamische beweging aan positieve veranderkracht mobiliseren?", was de vraag die dagvoorzitter **Bert van Ruitenbeek**, directeur van Stichting Demeter, de deelnemers meegaf. Het antwoord dat vanuit de diverse bijdragen oprees was: het denken in samenhangen en het ondersteunen van de veerkracht en weerbaarheid op alle niveaus.

Volgens **Arie Bos**, ex-huisarts en ex-docent wetenschapsfilosofie, is bij een levend wezen een ordenende kracht aanwezig en het vermogen tot zelfherstel. Gaat het dood dan valt de ordening weer uit

elkaar. Het eerste leven op aarde werd gevormd door bacteriën en juist bacteriën spelen bij mensen een enorm belangrijke rol voor het immuunsysteem, via onder andere het microbiom in de darmen. Melkonderzoeker **Ton Baars** concludeert dat het drinken van rauwe melk beschermt tegen astma, allergie en hooikoorts.

Ook voor planten is het microbiom in de bodem onmisbaar om gezond te blijven, illustreert **Corné Pieterse** (hoogleraar plantmicrobe interacties aan de Universiteit van Utrecht) met tal van voorbeelden. Door via hun wortels zoetstoffen uit te scheiden en het bodemleven te voeden, creëren planten een ziekteverdringende bodem.

De intensieve veehouderij is een aanslag op de weerbaarheid van dieren en de bron van pandemieën zoals corona, stelde **Thijs Kuiken**, patholoog en virusonderzoeker aan het Erasmus MC. Regionale kringlooplandbouw met veel minder dieren voorkomt nieuwe zoönosen én vermindert problemen zoals het uitsterven van wilde dieren en klimaatverandering.

Onderzoeker voedingskwaliteit **Paul Doesburg** concludeert op basis van zijn onderzoek dat de ordenende kracht, die alleen in levende wezens bestaat, het sterkst aanwezig is in biodynamische producten. Uitgangspunt van de biodynamische landbouw is om alles vanuit samenhang te benaderen. De essentie van het gebruik van biodynamische preparaten is het ondersteunen van levensprocessen en daarmee vitaliteit en weerbaarheid, leggen docenten en studenten van Warmonderhof uit.

Lees het hele verslag via stichtingdemeter.nl/nieuws.

Toekomst Zaaïen

In de weekenden van oktober mogen groot en klein mee-zaaien op een aantal biodynamische boerderijen; een bijzondere belevenis, waarbij consumenten ontdekken waar hun voedsel vandaan komt en de boer vertelt over hoe hij/zij teelt in samenhang met de natuur. Door corona ging het in 2020 op veel plekken niet door, maar in 2021 staat het weer op het programma. Toekomst Zaaïen wordt georganiseerd door de BD-Vereniging samen met Stichting Demeter, BD Grondbeheer en Stichting Zaadgoed.

Dynamisch Perspectief: Korte Ketens

'Korte ketens gaan de burger (op)voeden', schreef Bert van Ruitenbeek van Stichting Demeter in het herfstnummer 2020 van Dynamisch Perspectief, het ledenblad van de BD-Vereniging. Hij vervulde de rol van themaredeacteur. De samenwerking van beide organisaties leverde een sterk themanummer op.

Stichting Demeter KETENS VERSTERKEN

De You Will Grow campagne van Stichting Demeter was in veel natuurvoedingswinkels zichtbaar. Beleidsbijeenvakkomsten voor licentiehouders waren goed bezocht. Zo versterkt Demeter de samenwerking met de hele keten, van boer tot winkelvloer.

De twaalf You Will Grow posters die Stichting Demeter had ontwikkeld waren tijdens de twee Demeter weken in oktober 2020 in natuurvoedingswinkels in het hele land te zien, zowel bij de verschillende winkelketens als bij zelfstandige winkels. De campagne zet centraal dat je via het eten van Demeter producten bijdraagt aan de ontwikkeling van een landbouw die waarden als respect, vertrouwen en verbinding voorop stelt. De geschreven portretten van de twaalf boeren, waarin zij vertellen hoe mooi het is om vanuit die waarden te werken, werden op veel plekken gedeeld: in de magazines van de winkelorganisaties, via websites en social media, en in Demeter Monitor en Demeter Magazine. Ook plaatste Stichting Demeter advertenties in diverse bladen. Niet alleen de inhoud van de campagne was sterk, ook de samenwerking van alle ketenpartijen rondom deze Demeter promotie verliep zeer goed.

Door wekelijks twee berichten te plaatsen op Facebook en Instagram is het aantal volgers gegroeid naar resp. 7000 en 2000. Demeter Magazine, dat via natuurvoedingswinkels wordt verspreid, verscheen twee keer. Samenwerking met BD-Vereniging en BD Grondbeheer maakte het mogelijk een goede perslijst samen te stellen.

Meer inspraak

Om de Demeter bedrijven meer te betrekken bij haar beleid, is Stichting Demeter gestart met het organiseren van licentiehoudersbijeenvakkomsten. Bij de ZOOM-bijeenvakkomsten op 22 september 2020 en op 23 maart 2021 waren resp. 30 en 40 deelnemers uit landbouw, verwerking en handel aanwezig en ontstond een levendige uitwisseling. Daarnaast is een ontwikkeling ingezet om vaste contact-

personen te benoemen van verschillende sectoren (glastuinbouw, fruitteelt, geitenhouders, etc), zodat overleg over nieuwe ontwikkelingen en aanpassingen in de normen makkelijker wordt. Aan het bestuur van Stichting Demeter zijn twee vertegenwoordigers van de BD-Vereniging toegevoegd, namelijk Maria Inckmann van Gaalen (Kaasboerderij Noorderlicht en voorzitter van de BD vereniging) en aspirant-bestuurslid René Bor (melkveebedrijf Hoeve Catherine Elisabeth). Zo heeft Demeter verschillende stappen gezet om meer mensen mee te laten denken over haar beleid. Deze 'democratisering' werd aangemoedigd door de Biodynamic Federation Demeter International.

In de zomer van 2021 heeft Jan Schrijver het voorzitterschap overgedragen aan Tineke van den Berg van de Stadsboerderij Almere. Elze Lia Visser en Edwin Crombags hebben afscheid genomen van het bestuur. Peter Lamet van BD Totaal is aspirant bestuurslid.

Normen en licenties

Stichting Demeter heeft in 2020 24 nieuwe licenties afgesloten met boeren, handelaren en verwerkers. Hoe een bedrijf een licentie krijgt staat op pag 2.

Bij de jaarlijkse internationale Members Assembly, waar afgevaardigden van 36 landen elkaar – online – treffen, worden altijd ontwikkelingen op het gebied van normen besproken. Voor glastuinbouw staat ter discussie of gebruik van fossiele energie verboden moet worden. Ook wordt overwogen om de norm van 10% biodiversiteit, die voor alle Demeter bedrijven geldt, bij glastuinbouwbedrijven te verhogen naar 20%.

Over de rol van dieren is internationaal overeenstemming dat zij een onmisbare rol vervullen binnen het landbouworganisme. Dit heeft in Nederland tot veel discussie geleid, mede naar aanleiding van de individuele ontheffingsaanvraag van Demeter akkerbouwer Joost van Strien, die alleen plantaardige meststoffen gebruikt en zijn producten als 'biovegan' op de markt brengt. De Demeter Licentie Commissie heeft geconcludeerd dat in dit geval vegan en Demeter binnen de huidige internationaal vastgestelde normen

De You Will Grow campagne was tijdens de Demeter weken in natuurvoedingswinkels zichtbaar, zoals hier bij de Gimsel in Rotterdam.

niet te combineren zijn. Wel is er vanuit Demeter veel sympathie voor de vegan-beweging. Kritiek op het dierenleed in de industriële veehouderij en op de desastreuze gevolgen voor het klimaat deelt de biodynamische met de vegan beweging.

Lees meer via stichtingdemeter.nl/nieuws/75/demeter-in-relatie-tot-vegan.

Werken aan ontwikkeling

Alle 158 biodynamische boeren in Nederland en Vlaanderen doen mee aan Collegiale Toetsing. Hierbij bezoeken ze elkaar in groepen met 5 of 6 bedrijven onder begeleiding van een coach en bevragen ze elkaar over hoe de Demeter idealen verder ontwikkeld kunnen worden. Momenteel zijn dit 28 groepen. Door corona hebben de gesprekken lang stil gelegen. Ook bij handels- en verwerkingsbedrijven zijn dit jaar ontwikkelingsgesprekken opgestart (zie pag 9). Er is duidelijk behoefte aan meer informatie over Demeter. Bij meerdere bedrijven heeft Christianne de Kort namens Stichting Demeter een in-company cursus verzorgd. Christianne heeft ook online workshops over Demeter gegeven (onder andere tijdens de Biokennisweek) en de cursus Voedingskwaliteit.

Bij de online Biokennisweek, die als alternatief voor de Biobeurs werd georganiseerd, heeft Leen Janmaat namens Demeter de workshop Doorschakelen naar Demeter verzorgd, als opmaat voor de cursus Doorschakelen naar Demeter, die is uitgesteld naar november. Voor de maar liefst 36 belangstellenden gaan twee groepen van start. In Zuidwest Nederland doen ook Vlaamse boeren mee.

Jaarcijfers

Boeren, handelaren en verwerkers dragen via hun licentie-bijdrage het grootste deel van de kosten van Stichting Demeter. In 2019 dekte hun bijdrage 83% van de kosten, in 2020 zelfs 96%. Door volop in te zetten op de campagne You Will Grow zijn de kosten voor promotie en voorlichting hoger dan andere jaren. De projectkosten en -inkomsten zijn in 2020 weer op een normaal niveau, nadat die in 2019 extra hoog waren door de organisatie van de Internationale Members Assembly in Nederland.

In 2020 is een positief resultaat geboekt van 21.154 euro. Dit is toegevoegd aan de reserves. Daarbij bedraagt het eigen vermogen aan het eind van het boekjaar 302.192 euro.

Opbrengsten en kosten van Stichting Demeter in 2020 en 2019

Opbrengsten	2020	2019
Bijdragen licentiehouders	411.142	392.396
Projectinkomsten	9.650	52.872
Overige baten	8.058	25.783
Totaal	428.850	471.051
Kosten		
Personele kosten	202.843	173.651
Huisvesting en overige kosten	50.107	72.221
Certificering (inspecties)	53.676	54.794
Promotie en voorlichting	60.182	34.396
Projecten	40.888	84.542
Positief resultaat	21.154	51.447
Totaal	428.850	471.051

BD-Vereniging **BURGER BOER INITIATIEVEN**

Het starten van een CSA, meedraaien bij een Herenboerderij of een zelfoogsttuin, natuurperformances bouwen op een BD-boerderij, een boerderijschool oprichten; in het winternummer van Dynamisch Perspectief kwamen tal van Burger Boer Initiatieven aan het woord.

Het idee om een serie kleine winterconferenties verspreid over het land te organiseren waar burgers en boeren elkaar zouden ontmoeten, was vanwege corona niet haalbaar. Wel stond het thema centraal bij de Jaardag, die de BD-Vereniging op 3 juli 2021 samen met BD Grondbeheer organiseerde op Land en Boschzicht. Deze door bomen omzoomde tuinderij in 's Graveland heeft zoveel aantrekkingskracht op mensen, dat er niet alleen voor zelfoogsters een wachtlijst is, maar ook voor vrijwilligers. De grond van Land en Boschzicht wordt overgedragen aan BD Grondbeheer en de Jaardag vormde de aftrap voor een campagne om burgers te betrekken bij de financiering hiervan.

Grote betrokkenheid

De 120 deelnemers aan de Jaardag trokken in groepen over de tuinderij, waar ze naar verschillende verhalen konden luisteren. Namens de BD-Vereniging vertelde Dolf van Baarlen over het initiatief dat hij samen met anderen heeft genomen voor zelfoogsttuin Moestuin De Haar in Haarzuilens. Vorig jaar zijn ze gestart als CSA (Community Supported Agriculture) naast Kasteel de Haar. Volgend jaar verwachten ze door te groeien naar 300 zelfoogsters. Elders op de tuinderij vertelde Natasja van Dwingelen over De Groentecollege in Bussum: zo'n 350 burgers kopen gezamenlijk biologische producten rechtstreeks van de boer. Sommige deelnemers aan de Jaardag waren ook betrokken bij initiatieven. Dat leverde een levendige uitwisseling op.

Gemis aan ontmoeting

Dat er het grootste deel van het jaar geen ontmoetingen konden plaatsvinden vanwege corona was een groot gemis. De 20 interviewgroepen van de BD-beroepsontwikkeling lagen lange tijd stil. Mooi was wel dat er nieuwe boer-burger contacten ontstonden: boerderijwinkels zagen hun omzet fors groeien en mensen die door corona geen werk hadden kwamen meewerken op boerderijen.

Het jaarverslag van de BD-Vereniging is te lezen via bdvereniging.nl/publicaties

Aantal leden van de BD-Vereniging

Soort lidmaatschap	Aantal 1/1/2019	Aantal 1/1/2020	Aantal 1/7/2021
Basis- en jeugdleden	1474	1471	1490
Beroepsleden	410	426	417
Totaal	1884	1897	1907

Bij de Jaardag vertelt Dolf van Baarlen over Moestuin de Haar, die mede op zijn initiatief is gestart

BD Grondbeheer **SLEUTEL TOT BODEMHERSTEL**

Grond uit het economisch verkeer halen, nooit meer verkopen en zonder winsttoegmerk beschikbaar stellen aan biodynamische boeren. Zo heeft BD Grondbeheer al 20 BD bedrijven (543 ha) veiliggesteld voor de toekomst. Nieuwkomers in de eerste helft van 2021 waren Fruitweelde in Ingen (3,64 ha) en Het Anker in Brummen (1,2 ha).

In januari 2021 is de nieuwe beweging Aardpeer, samen voor grond gelanceerd, een initiatief van Stichting BD Grondbeheer, Stichting Herenboeren NL, Stichting Wij.land en Triodos Regenerative Money Centre. Met Aardpeer slaan boeren, burgers en maatschappelijke organisaties de handen ineen om de transitie naar een natuurvriendelijk voedsel- en landbouwsysteem te versnellen. Het aankopen en langjarig uitgeven van landbouwgrond is de sleutel om tot herstel van bodems, biodiversiteit en leefomgeving te komen. Als opmaat van Aardpeer is in 2019 en 2020 al grond voor vier bedrijven aangekocht, waaronder 4,3 hectare voor De Hondspol in Driebergen. In juni 2021 werd bekend dat er 7,2 miljoen euro aan 'Samen voor grond'-obligaties is verkocht, waarmee ook nog 4 hectare voor Burgerboerderij de Patrijs in Vorden is aangekocht.

Continuïteit

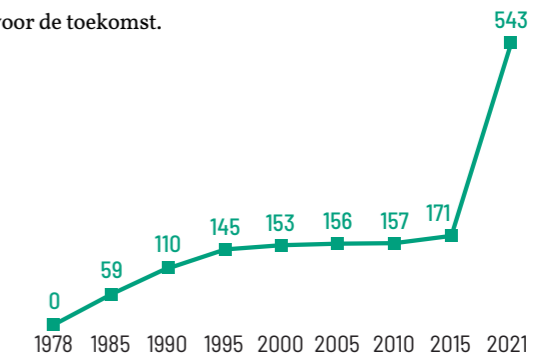
Naast het aankopen van landbouwgrond verzorgt BD Grondbeheer ook de continuïteit van de biodynamische bedrijven door opvolging te begeleiden. Afgelopen jaar is het opvolgingsproces op de Zonnehorst in Punthorst, De Vrolijke Noot in Wapserveen en de Wilhelminahoeve in Philipsland beklonken met langjarige erfpachtcontracten voor de nieuwe ondernemers. In alle drie de gevallen gaat het om jonge professionals, die met respect voor het levenswerk van hun voorgangers het bedrijf verder willen ontwikkelen. Op Landgoed Kraaybeekerhof is Coöperatie Kraaybeekerhof opge-

richt, die nu de erfpachter van het landgoed en opstalhouder van de gebouwen is geworden (zie pag 12).

Grondschenking

Naast de vele donaties, die BD Grondbeheer afgelopen jaar heeft ontvangen van eenmalige en periodieke schenkers, vond er ook een grondschenking plaats bij Urtica de Vijfsprong in Vorden. In 2019 schonk Zorgstichting Urtica haar eigendom van 1,2 hectare aan BD Grondbeheer en afgelopen jaar kwam daar 2,1 hectare bij vanuit de Beheerstichting Urtica-Onderdak. Met deze schenkgebaren wil de zorgboerderij de combinatie van landbouw en zorg veiligstellen voor de toekomst.

De groei van BD Grondbeheer in hectares sinds haar oprichting in 1978

Warmonderhof ZICHTBAARHEID EN VERBINDING

Twee nauw samenwerkende organisaties dragen de opleiding voor BD-landbouw: Aeres MBO Dronten Warmonderhof (theorie en externe stages) en Stichting Warmonderhof (praktijkboerderijen en woonderij). Samen werken ze aan een bijgestelde koers met veel nieuwe medewerkers.

Ruud Hendriks is per 1 augustus 2020 benoemd tot Practor Kringlooplandbouw voor Aeres MBO. Aeres Warmonderhof zette de meerdaagse trainingen voort (voor zover corona dat toeliet) als aanvulling op het reguliere mbo-opleidingsaanbod. Zij streeft via beide sporen naar meer verbinding tussen bedrijfsleven, scholen en overheid en naar een doorlopende leerlijn voor de BD-wereld, van beginner tot professional.

Stichting Warmonderhof speelde zich dit jaar meer in de picture bij de klant met haar Hof-producten, de opening van een melktrap en een mobiele kippenkar voor eigen eierverkoop. De koks van de Hofzaal gooiden de catering aan studenten helemaal om, gedwongen door de coronaregels, maar dat heeft uiteindelijk geleid tot een eigentijds, blijvend concept van 'catering on demand'. Tijdens corona mochten de studenten gelukkig blijven stagelopen op de boerderijen. Docenten moesten halsoverkop het online lesgeven in de vingers krijgen. Zo snel als de overheid het toeliet werd teruggeschakeld naar live lesgeven.

De eerste fietsschoffel

Het docententeam groeit en verjongt gestaag. De focus van het aannamebeleid ligt steeds meer op natuurinclusieve landbouw en op techniek. Aeres Warmonderhof en Stichting Warmonderhof hebben samen een lang gekoesterde wens gerealiseerd: een ruime techniekwerkplaats. Dit voorjaar werd daar de eerste Aggrozouk (elektrisch ondersteunde fietsschoffel) in Nederland gebouwd. Annette Harberink (Natuurderij Keizersrande) werd vanaf 1

november 2020 als nieuwe directeur van Stichting Warmonderhof verantwoordelijk voor de exploitatie van de bedrijven en het wonen en werken door de studenten op Warmonderhof. Alle boerderijen zijn nu definitief samengebracht onder Stichting Warmonderhof, en alle medewerkers zijn in loondienst. Veehouder Johan Verheye is in het voorjaar van 2021 gestopt en wordt opgevolgd. Andere nieuwe medewerkers zijn Florian Gheyselicnk (akkerbouw), Marloe Mens en Kiki Muijres (tuinbouw), Aart van de Berg (Hofzaal) en Jet Hartog (Woonderij). De bij volwassenen zeer populaire deeltijdopleiding kreeg dit jaar te maken met tweemaal zoveel aanmeldingen als plaatsbaar. De selectiecriteria voor de voltijdopleiding werden in samenspraak tussen beide organisaties aangescherpt, om nog beter te kunnen sturen op aanname van stevige, zelfbewuste jongeren die kunnen zorgen voor een sterke BD-landbouw van de toekomst.

Studentenaantallen op Warmonderhof per 1 september

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Voltijd opleiding	120	124	108	113	111
Deeltijd opleiding	170	154	145	175	180
Totaal	290	278	253	288	291

Kraaybeekerhof Academie VERNIEUWING EN BEZIELING

De Kraaybeekerhof Academie is sinds 1977 het landelijke centrum voor cursussen en opleidingen over biodynamische landbouw, natuurvoeding en natuurcoaching met als basis een holistische kijk op de wereld: een gezonde aarde, gezonde voeding en gezonde mens zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het afgelopen jaar zijn er diverse wisselingen geweest in zowel medewerkers als locatie (de leslokalen zijn verhuisd van het oude lesgebouw en de Oranjerie naar het Koetshuis). Ook corona heeft voor uitdagingen gezorgd. Het landgoed weet echter altijd te bezien en de studenten en cursisten zijn blijvend enthousiast en geïnspireerd geweest. De Academie bouwt aan een diepgaand en aange naam cursus- en opleidingsaanbod met als basis de twee opleidingen Natuurvoedingskunde en Natuur in begeleiding.

In afgelopen studiejaar was er veel onzekerheid rond corona. Uitsstel van de cursus Natuurvoeding in een notendop leidde tot een intensieve zomercursus van een week. Dat bleek zo'n succes dat die vorm wordt gehandhaafd. In de tweede lockdown is besloten om online verder te gaan. Dat is niet ideaal, want uiteraard vormt het landgoed een belangrijk onderdeel van de lesdag, maar studenten wilden studievertraging voorkomen. Uiteindelijk zijn van de opleiding Natuurvoedingskunde de eerste 5 lessen (van de 20) digitaal gegeven en kon er daarna weer live lesgeven worden.

De 1,5 meter maatregel zorgde er tevens voor dat er voor minder cursisten een plek was: alle cursussen waren mede daarom volgeboekt. Nieuw in het aanbod waren Gaia Logica, over de aarde en haar bewegingen, en een tweetal cursussen rond euritmie. Ook nieuw is het zomeraanbod Onder de overkapping met een reeks workshops die

Eerstejaars studenten Natuurvoedingskunde tijdens de gastles Wildplukken op het Landgoed

allemaal geworteld zijn in het landgoed en wat er groeit en bloeit. Vast in het programma zijn de cursussen BD imker, BD moestuin, Permacultuur en Houden van kippen - allemaal volledig volgeboekt. Diverse onderdelen van de beide opleidingen werden aangeboden in de vorm van modules. De module Kruidenleer bleek zo populair dat die is omgebouwd naar een Kruidencursus van 3 dagen. De Academie ontwikkelt ook meerdaagse cursussen in opdracht van derden: afgelopen jaar bijvoorbeeld voor winkelmedewerkers van Ekoplaza, gericht op productkennis en BD landbouw.

Nu het Koetshuis, na een verbouwing met asbestsanering, weer in gebruik is genomen, leeft Kraaybeekerhof weer op. Dat is ook te zien aan de inzet van vrijwilligers: bloemen op tafel, een mooi verzorgde tuin, het gastvrouwschap: alles bruist weer!

DEMETER is sinds 1928 het internationale keurmerk voor producten uit de biodynamische (BD) landbouw. Een holistische benadering staat hierbij centraal. Biodynamische landbouw gaat verder dan 'gewoon biologisch': de Demeter normen en richtlijnen vormen een aanvulling op de Europese wetgeving voor biologische landbouw.

Stichting Demeter

Stichting Demeter verzorgt de certificatie en promotie van het Demeter keurmerk. Vanuit normen en richtlijnen die door Biodynamic Federation Demeter International worden bepaald, stelt ze voor Nederland en Vlaanderen interpretaties vast en laat de Demeter bedrijven hierop controleren. Zij bewaakt de betrouwbaarheid van het keurmerk en werkt aan de bekendheid ervan. [Diederichsstraat 25d | 3971 PA Driebergen | stichtingdemeter.nl](#)

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

BD-Vereniging

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding werkt sinds 1937 aan een vruchtbare aarde, vitale voeding en een fraai landschap. Burgers, boeren en andere mensen die in de BD werken en ontmoeten elkaar bij bedrijfsbezoeken, conferenties, jaardagen en via BD-beroepsontwikkeling. [Diederichsstraat 25c | 3971 PA Driebergen | bdvereniging.nl](#)

Stichting Grondbeheer
biologisch-dynamische landbouw

Stichting BD Grondbeheer

Biodynamische landbouwgrond in goede handen over de generaties heen. Dat is waar Stichting BD Grondbeheer voor staat. Met geld uit schenkingen en obligaties verwerft deze stichting landbouwgrond en verpacht die aan biodynamische boeren en tuinders. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | bdgrondbeheer.nl](#)

Warmonderhof

Warmonderhof is een opleidingscollectief voor biodynamische landbouw, gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof. Samen bieden ze een BD-landbouwopleiding aan in de vorm van wonen, werken, leren; een opleiding voor jongeren en een voor volwassenen. [Wisentweg 10 | 8251 PC Dronten | warmonderhof.nl](#)

Kraaybeekerhof

Stichting Kraaybeekerhof, gevestigd op Landgoed Kraaybeekerhof, is een opleiding- en cursuscentrum dat zich richt op bewustzijn over aarde, voeding en gezondheid. Kraaybeekerhof Academie biedt opleidingen en cursussen aan. De tuinen van Kraaybeekerhof bieden zelfoogstabonnementen aan en betrekken de lokale community bij de voedselproductie met respect voor de omgeving. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | kraaybeekerhof.nl](#)

Kraaybeekerhof